

"prova i'l möd da Peider Linsel" : Andri Peer denter imitaziun e re-creaziun

Autor(en): **Caduff, Renzo / Peer, Andri**

Objekttyp: **Article**

Zeitschrift: **Annalas da la Societad Retorumantscha**

Band (Jahr): **120 (2007)**

PDF erstellt am: **06.08.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-236911>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

«prova i'l möd da Peider Lansel»
Andri Peer denter imitaziun e re-creaziun

Renzo Caduff

Il chant porta

(prova i'l möd da Peider Lansel)

Davant la dmura da bodun beada
t'alvaintast tü cul prüvà teis banket,
o veidr' alvada, intant cha'l di quiet
4 cucc' aint d'la porta d'larsch tot spalancada.

Passenn ils ons; sur tia salaschada
d'pissers s'ha muantà il dür rupet.
Mo sulagliv eir nö be ün dalet
8 cun d'nozzas e d'battaisems la brajada.

Aint ed ora zappettan las stagiuns
sco las dialas lur chi dan e piglian
11 han benedi la noda dals babuns.

Be cur ch'ün di da bara sun' il zegn,
clamond ad ün dals vegls pro l'ultim viadi,
14 schi vainst, chant port' eir tü, da larmas cregn.

en: *Chalender Ladin*, ann. 46, (1956:21)

1. Translaziun litterala da *Il chant porta*¹ per sursilvan

Avon la dimora baghegiada avon onns / sesaulzas ti cun tiu emperneivel baunet, / o veglia rampa, ferton ch'il di quiet / cuchegi'en dalla porta da laris ch'aviarta toccadem.

Vargai ein ils onns; sur tia sulada / ei il pass dir da quitaus semuentaus. / Denton era buc mo in deletg sulegliv [ha ei dau] / culla bargada da nozzas e da battens.

En ed ora ein las stagiuns idas / sco lur dialas che dattan e prendan / han benedi la noda-casa dils babuns.

Mo cura ch'il zenn tucc' in di da bara, / clamond in dils vegls al davos viadi, / sche vegnas, rampa era ti, pleina da larmas.

2. Introducziun

Daco dedicar in'entira contribuziun ad ina solia poesia ch'ei strusch enconuschenta? L'idea d'analisar e d'interpretar la poesia *Il chant porta* dad Andri Peer vegn neu d'ina annotaziun. En sia *Litteratura dals Rumauntschs e Ladins* (1979) fa Reto R. Bezzola la suandonta remarca en connex cun quei sonet² dad Andri Peer:

¹ Il «chant porta» numnan ils Engiadines la rampa (ins savess era discuorer d'access ni da stuz) che meina all'entrada (porta-casa) dalla tipica casa engiadinesa. Tier quella rampa fatga orda crappa da sulada ed en pendenza s'auda era in pign baun, numnaus «banket». A Tschlin e Ftan vegn quella rampa era numnada «alvada» (v. 3). Cfr. per la descripziun (era cun illustraziuns) DRG 1, 577 e DRG 3, 274.

² Il sonet ha la repartiziun tipica en quartinas e terzinas (terminologia da Peer). Il schema dallas remas ei *abba abba cdc efe*. La munconza da rema dils vers intermediars dallas terzinas ei unica ton pils sonets da Peer sco era per quels da Lansel. La secunda versiun (cap. 6) ha en quei liug la rema «vaschinadi»: «viadi». Ils vers han 10 resp. 11 silbas. Ina scansiun empau pli speciala han ils suandonts vers: «o veidr' alvada, intant cha'l di quiet» (v. 3), nua che las duas silbas linguisticas denter «al/va/da, ^in/tant» vegnan legidas sco ina silba metrica (il circumflex indichescha ch'ei stoppi vegnir fatg sinalefa) e «sco las dialas lur chi dan e piglian» (v. 10), nua ch'il plaid «di/a/las» sto vegnir legius sco plaid da treis silbas.

Ûn pudess as dumander scha *Il chant porta* nu vuess esser ün pô parodia surriainta da la poesia da Lansel. Las müdedas dal 1960 muossan in mincha cas cha'l poet sainta cha's tratta dapü cu d'ün'imitaziun e cha'ls vers cuntegnan dapü dad el svesc cu que ch'el forsa crajaiva. (Bezzola 1979:681)

La poesia *Il chant porta* ei vegnida publicada in'emprema gada 1956 el *Chalender Ladin*. Il connex stabilius da Bezzola denter la poesia da Peer e quella dil poet patriarc da Sent, Peider Lansel (1863–1943), ei evidents sin basa dil sottitel: «(prova i'l möd da Peider Lansel)» (1956:21). Cun las «müdedas dal 1960» manegia Bezzola las variantas dalla secunda versiun dil sonet, quella gada cul tetel *Vamporta*, publicada en *Suot l'insaina da l'archèr* (1960:21). En quell'ediziun maunca il sottitel, persunter ha Peer aschuntau ella tabla da cuntegn la dedicaziun: «Ad Erica Chable-Lansel» (1960:93), la feglia dil poet³.

Bezzola sedamonda en si'annotaziun sch'il sonet da Peer vegli buc esser «ün pô parodia surriainta da la poesia da Lansel», concluda sin fundament dallas midadas introducidas en *Vamporta* (1960) denton, ch'ei stoppi settractar «dapü cu d'ün'imitaziun»⁴. Parafraond Bezzola san ins dir, che digl imitader Andri Peer en *Il chant porta* hagi dau il poet Andri Peer – «dapü dad el svesc» – en *Vamporta*. Ni detg cun auters plaid: ord la 'sempla' imitaziun dall'entschatta dat ei la finala ina re-creaziun independenta. Crear significhescha, cul paradox tipic pil pastiche, consequentamein re-crear.

Il suandont artechel ha la finamira da sclarir silmeins in tec ils singuls elements cumpigliai en quei passadi digl 'jester' agl agen, digl imitader al poet resp. dall'imitaziun alla re-creaziun independenta.

³ Per il contact cun Erica Chable-Lansel cfr. Peer (ed.), en: Lansel (1966:344s.). Per la dedicaziun en general Genette (2002:120–146).

⁴ Bezzola drova cheu il plaid 'parodia' el senn dad 'imitaziun satirica'. Cfr. Genette: «La notion si répandue de «parodie de genre» est une pure chimère, sauf à y entendre, explicitement ou implicitement, *parodie* au sens d'imitation satirique.» (1992:111).

3. «à la manière de...»

Avon che mirar co Peer imitescha il «möd» da Lansel eis ei necessari da precisar in pèr damondas terminologicas. Quei ch'Andri Peer characterisescha en siu sottitel sco «(prova i'l möd da Peider Lansel)», numna la scienza litterara *imitaziun* e sco in pusseivel product ni fuorma da quella il *pastiche*⁵.

In'impurtonta contribuziun per la definiziun da quels dus tiarms anflan ins en Genette, *Palimpsestes. La littérature au second degré* (1982¹). En quei cudisch formulescha igl autur ina teoria dalla litteratura scretta sin in secund nivel, q. v. d. da texts che stattan en relaziun cun auters texts⁶. Il tip da relaziun che characterisescha *Il chant porta* da Peer numna Genette «hypertextualité». Cun quei tiarm vegn la relaziun d'in text B (ipertext) cun in text anteriur A (ipotext) descretta (1992:13). Ella sa esser characterisada u dalla transformaziun da texts ni dall'imitaziun da stils, «à la manière de...»⁷. Sin basa al sottitel che Peer dat a siu sonet eis ei clar ch'ei sa mo settractar d'ina imitaziun. Igl ipotext ei en quei cass buc in singul text real da Lansel, mobein il stil che characterisescha sia lirica.

3.1 *Imitaziun e pastiche*

Genette (1992:96–117) capescha *imitaziun*, cuntrari ad auters, buc sco figura specifica dil discuors, mobein sco funcziun⁸.

⁵ Dus ulteriurs products ein la caricatura e la «forgerie». Per ina distincziun da quella treis fuormas mira la fin dil cap. 3.1.

⁶ Cfr. Genette (1992:7–16), Riatsch (1993:345–348).

⁷ Cfr. per ina survesta Riatsch (1998:33) e Riatsch (1993:509–516) specialmein per l'imitaziun.

⁸ «Bref, l'imitation n'est pas une figure, mais la fonction mimétique accordée à n'importe quelle figure, [...]» (Genette 1992:99) e «L'imitation [...] est la figure élémentaire du pastiche, le pastiche, et plus généralement l'imitation comme pratique générique, est un tissu d'imitations.» (1992:104).

L'imitation n'est donc pas une classe de figures très homogène: elle étale sur le même plan des imitations de tours⁹ d'une langue à l'autre, d'un état de (même) langue à l'autre, d'un auteur à l'autre, et surtout [...] elle regroupe des figures qui, dans leur procédé formel, ne sont pas seulement de construction au sens strict, mais de syntaxe au sens large, de morphologie, ou même (et surtout) de vocabulaire. Et si un auteur empruntait un jour à un autre auteur, pour imiter son style [...] une figure «de style» ou «de pensée», voire un trope caractéristique, ce seraient bien là autant d'*imitations*. (1992:98)

Applicau agl exempel concret, *Il chant porta*, significhescha quei che l'imitaziun dil stil da Peider Lansel sappi cumpigliar ils livels ils pli differentes. Per exempel sper l'imitaziun da construcziuns tipicas («tours») d'in stadi da lungatg pli vegl, quel da Lansel, era figuraz a livel da sintaxa, da morfologia, dil vocabulari e dil stil dil poet imitau en general. L'imitaziun sa ir aschi lunsch che citar quei ch'ei fix e stereotip egl ipotext ei era imitar (cap. 5.2.2). Tenor Genette cumpeglia l'imitaziun «en fait toutes les figures produites dans un état de langue ou de style à l'imitation d'un autre état de langue ou de style.» (1992:98). Sia funcziun caracteristica ei quella d'imitar in lungatg ni in stil. Il medem vala era per siu product il *pastiche*.¹⁰

[L]e pastiche, dont la fonction est d'*imiter* la lettre, met son point d'honneur à lui devoir littéralement le moins possible. La citation brute, ou emprunt, n'y a point sa place. [...] un pastiche n'est pas un centon, il doit procéder d'un effort d'imitation, c'est-à-dire de récréation. (1992:102)

⁹ Cfr. «[U]n tour est une construction, c'est-à-dire une façon de disposer les mots dans la phrase.» (Genette 1992:97).

¹⁰ En quei grau sedistingua il pastiche dalla parodia che sereferescha ad in text e transfuorma quel. Cfr. Genette: «[...] la parodie, dont la fonction est de *détourner* la lettre d'un texte, et qui se donne donc pour contrainte compensatoire de la respecter au plus près [...]» (Genette 1992:102).

Imitar significhescha el senn ideal denton buc citar ni empristar. Il tip dil «centon»¹¹ numnaus en quei connex da Genette sco exempel cuntrastont ei in toc litterar ni musical ch'ei fatgs orda tocs empristai. En quei senn duess il pastiche pia buc esser ina specia da collascha da tratgs stilistics, characteristics per in autur, mobein ina re-creaziun. Il pastiche funcziuna aschidadir adina a moda indirecta, cun quei ch'el ei buc l'imitaziun directa d'in text/d'in autur, mobein l'emprova d'apli-car siu idiolect¹², q. v. d. ses tratgs stilistics e tematics, en in auter text. (Genette 1992:110s.).

Sper il pastiche dat ei aunc duas ulteriuras fuormas (ni products) dall'imitaziun: la caricatura e la «forgerie». Quellas duas fuormas san denton vegnir exclaussas per *Il chant porta* naven dalla bial'entschatta pervia da lur proceders. Genette discuora da «régimes».

[...] le pastiche est l'imitation en régime ludique; dont la fonction dominante est le pur divertissement; la charge est l'imitation en régime satirique, dont la fonction dominante est la dérision; la forgerie est l'imitation en régime sérieux, dont la fonction dominante est la poursuite ou l'extension d'un accomplissement littéraire préexistant. (1992:111s.)

Ina caricatura dil stil da Lancel sa vegnir sclausa sco fuorma dominante pervia da sia cumponenta satirica, quella dalla beffa. Schegie ch'ei dat singuls elements che savessen, tut tenor optica, ir en quella direcziun – il diever digl apostrof (v. 4) e la construcziun digl empremistic (miez vers) (v. 5) (cap. 5.2.3) – ein quels tuttina sutrepresentai en cumparegliaziun culla dimensiun ludica. Sin fundament da quei ei era l'expressiun «parodia surriainta» da Bezzola da capir plitost en

¹¹ Cfr. «Ein Spezialfall der Parodie ist der *Cento*, sofern bei ihm komisierende Herabsetzung dominiert.» (RLW III, 2003:24).

¹² «[...] constituer l'idiolecte de ce texte, c'est-à-dire identifier ses traits stylistiques et thématiques propres, et les *généraliser*, c'est-à-dire les constituer en matrice d'imitation, ou réseau de mimétismes, pouvant servir indéfiniment.» (Genette 1992:109). Quella definiziun stilistic-estetica dil tiern 'idiolect' sedifferenziescha da quella (socio)linguistica, cfr. p. ex. Hadumod Bussmann, *Lexikon der Sprachwissenschaft*, Stuttgart, Kröner, 1990:320 (1983¹).

senn ludic che satiric. Che la distincziun denter quels dus differentes «régimes», quel ludic e quel satiric, ei buc adina aschi clara muossa era in'otra definiziun dil pastiche, che riguarda denton buc la distincziun fundamentala da Genette denter transformaziun ed imitaziun: «Das Pastiche nimmt nicht notwendigerweise einen polemischen Standpunkt gegenüber seinem Prätext ein, so dass es je nach Einstellung des Autors zu seiner Vorlage den Charakter einer Hommage oder einer Parodie annehmen kann.» (RLW III, 2003:34). Il tierz product, la «forgerie», vegn buc en damonda, pervia dalla munconza d'in text pre-existent che vess da vegnir secrets alla fin.

El cass da *Il chant porta* san ins pia mo discuorer da pastiche, cunquei che la tendenza predominanta ei l'imitaziun digl idiolect poetic da Lansel en moda e maniera ludica.

3.2 La funcziun dall'imitaziun tier Peer

Ina passascha interessanta en connex cull'imitaziun deriva da Peer sez. Quella gida a precisar e capir la funcziun che l'imitaziun veva per el sco poet giuven. En *La poesia nouva e'l rumantsch* (1957), in artichel publicaus en duas parts en *Il Sain Pitschen*, s'exprima Peer suandontamein davart l'imitaziun:

Il poet giuven sto (na be po) imitar, inchaminar sendas battüdas, mo lura sto el as distachar da seis models (quai dvantarà inconsciaintamaing) e's ris-char sün nouvs truois. Dalander sguonda cha'l poet ais a medem temp rincla illa chadaina da la tradiziun e sulet, lià e liber, dependent e perguajà. (Peer 1957) [cursiv da A. P.]

Per Peer ei imitaziun la premissa per insumma saver riscar dad ir novas vias sco poet. A moda semeglionta san ins era veser si'imitaziun dalla poesia da Lansel. Igl emprem sto el sco poet sefamiliarisar cullas «sendas battüdas» per suenter saver sedistaccar ed ir vinavon «sün nouvs truois»¹³. Igl ei evident ch'ina tala imitaziun succeda a moda lu-

¹³ En in exemplar da *Clerais* (1963) dedicaus (20-2-1964) ad Adolf Ribi discuora Peer a moda significativa da «chattar ün truoi tras la grava...».

dica, ch'ella excluda denton era buc elements satirics e sa cheutras s'avischinar alla caricatura.

4. Il stil da Lansel

Descriver il pastiche da Lansel vul dir sedumandar en in εμπrem pass davart las characteristics da siu stil. Bezzola commentescha aschia la «prova i'l möd da Peider Lansel»:

Il stil da Lansel ais infat fich bain tuoch. Ün il sainta specielmaing in quel clam d'increschantüna als temps passos, dals quêls las chosas preschaintas portan auncha ils stizis e and conservan l'orma, ma eir illa lingua da Lansel fin in sias fuormas localas da Sent, in tscherts plets preferieus dal poet, scu «da bodun», i'ls perfets arcaics scu «passèn ils ons»¹⁴. (Bezzola 1979: 680s.)

Tenor quella valetaziun positiva ei il stil da Lansel caracterisau da duas cumponentas; d'in maun dil cuntegn, «quel clam d'increschantüna als temps passos» e da l'auter maun dil lungatg (cap. 5.2).

Che Andri Peer veva ina concepziun dil lungatg da Lansel seme-glionta a quella da Bezzola, resorta da ses numerus artechels che stat-tan en connex culla lavur vid l'ediziun da Lansel¹⁵. (L'ediziun vess giu da cumparer 1963 pil 100avel anniversari dil poet. Ei ha denton dau retards, aschia ch'igl εμπrem e sulet tom dallas ovras da Lansel – *Poesias originalas e las versiuns poeticas* – ei la fin finala vegnius edius pér igl onn 1966.) Per dar in'idea dil maletg che Peer veva dil

¹⁴ D'intercurir pli datier fuss era l'influenza da Gian Fontana sil giuven Peer. Cfr. Bezzola: «Si'influenza [quella da Fontana], na main ferma, ma forsa main consciainta al giuven poet, eira anzi pü ferma e pü immediata ed, in l'imitand, nun avaiva el bsögn da dir «i'l möd da Fontana». Il stil da Fontana correspundaiva bger pü directamaing als bsögn poetics dal giuven Peer.» (1979:681).

¹⁵ Cfr. *Radioscola* (1961 e 1963), *NZZ* (1962, 1963 e 1968), *Fögl Ladin* (1963 e 1965) ed *ASR LXXVII* (1964).

poet da Sent, anflan ins cheu remarclas nizeivlas, aschia era pertuccont il lungatg da Lansel. Egl artechel *Die Sendung Peider Lansels. Zum 100. Geburtstag des Dichters* scriva Peer il suandont:

Nun photographiert Lansel nicht einfach die Mundart [heimische[r] Dialekt von Sent], wie das ein Volksdichter täte; er geht kritisch sichtigend an sie heran, filtriert und veredelt sie beständig und bereichert sie mit halb versunkenen Wörtern aus den Schriften seines geliebten Champell oder Bifrun. So entsteht etwas ganz Neues: die Sprache Lansels [...] (NZZ 18-8-1963)¹⁶

Culla medema caschun discuora Peer pli tard aunc da «Rückkehr zur unmittelbaren Frische der Mundart». Semegliontamein s'exprima Peer en siu *Discuors per la festa commemorativa da Peider Lansel als 18 avuost 1963*:

El [Lansel] s-chivischa il rumantsch ferm italianisà cunvenziunal e proliss chi regnaiva quels ons in vers e prosa; el s'inserva d'ün rumantsch fich daspera al dialect da Sent e cundi, minchatant eir ins-chüri da plets vegls our d'üsanza, als quals el dà nouva valor. [...] tuornar pro las funtanas. Las funtanas dal rumantsch sun la lingua dals paurs e'ls cudeschs vegls, scrits da ravarendas, cronists e mastrals daspö il temp da la Refuorma. (1964:146s.)

... e pli tard ell'ediziun da Lansel (1966):

Avaschinond seis linguach poetic al dialect da Sent – per s-chivir las expressiuns insusas *del romantsch dellas domenigias* (Ch. Pult), get Lansel in blers regards vias originalas per nu dir chapriziusas. (1966:341)

¹⁶ Quei artechel cumpara pli tard cun midadas minimas, denton cun indicaziun dalla bibliografia, en: *Bedeutende Bündner aus fünf Jahrhunderten*, tom 2, Chur, Calven-Verlag, 1970:365–375.

Igl ei da supponer ch'il pastiche da Lansel dependi da talas caracterisaziuns, e quei era sch'ellas ein vegnidas screttas pèr pli tard¹⁷. Imitar Lansel significass pia per Peer, d'in maun il diever da fuormas tipicas per Sent e da l'auter il recuors a fuormas veglias, duvradas gia dil temps da Chiampel e Bifrun¹⁸.

5. Andri Peer igl imitader

Sco viu ella part teoretica (cap. 3.1) funcziuna in pastiche a moda indirecta ed ei l'emprova d'applicar igl idiolect (ils tratgs stilistics e tematics), el cass concret igl idiolect da Lansel, en in auter text.

5.1 Imitaziun tematica da Lansel

En connex cull'imitaziun tematica da Lansel ella poesia da Peer discuora Bezzola da «quel clam d'increschantüna als temps passos, dals quèls las chosas preschaintas portan auncha ils stizis e and conservan l'orma» (Bezzola 1979:680). La descripciun da *Il chant porta* para sco predestinada per schar reviver ina tala tematica.

Il schar encrescher per temps vargai vegn evocaus d'in jeu-liric, buc veseivels sco tal alla surfatscha dil text, che descriva il «chant porta» e plidenta quel cun in ti per saver filar vinavon siu discuors. Elements favoreivels alla regurdientscha ein sper il «chant porta» (tetel) resp. l'«alvada» (v. 3) cun siu «banket» (v. 2) e sia «salaschada» (v. 5) era la

¹⁷ Ell'introducziun al *Papparin* da Chasper Pult scriva Peer gia 1954 il suandont: «Nun invlidain cha noss plü grands poets han stübgia a fuond il rumantsch, minchün ha intunà per sai l'instrumaint chi'l cunvgniva, tadland cun uraglia fina la verva dals vegls e la tschantscha da lur temp, e giand modest inavo pro las funtanas ad arschantar la bocca.» (1954:7).

¹⁸ Sper la fuorma dil pastiche fa Andri Peer era diever d'autras pusseivladads per reutilisar l'ovra da Peider Lansel. Ina da quellas ei il quasi-citat en *Inscunter* (1969/2003:197): «'Il dschember ais tuot s-charplinà / da strasoras e da vegldüm.» (vv. 1-2) cun clara referenza a *Tamangur*. Indicau da Dumenic Andry.

«porta d'larsch» (v. 4) e la «noda dals babuns» (v. 11)¹⁹. Ina funcziun impurtanta ha la porta aviarta toccadem che meina buc mo en casa mobein era anavos el vargau. Cunzun il fatg ch'ella ei «tot spalancada» (v. 4) lubescha da far il pass decisiv denter ina semplia descripziun e ina reflexiun profunda sur dils temps vargai. Tut quels elements han conservau ils fastitgs ed il spért dil vargau. Els ein cheu «da bodun» (v. 1) ed ein perdetgas dil cunfar da mintgadi da pliras generaziuns. Lur preschientscha cloma en memoria tut quei vargau e cura ch'ei tucca da bara suffreschan era ellas ensemen culs pertuccai, «schi vainst, chant port' eir tü, da larmas cregn» (v. 14). En connex cul baun scriva Andri Peer:

Die Bank vor dem Eingang gehört zum Bauernhaus. Meist in der Nähe der Haustüre lokalisiert, ist sie ein Ort der Geselligkeit und der Ruhe [...] Dort verbringt der Bauer den Feierabend; dort sitzen die Alten auch tagsüber an der Sonne, und die Hausfrau findet das Bänklein praktisch zu manchen Verrichtungen, wie Blachen flicken, Ziegen melken, Kartoffeln verlesen u. a. m. (Peer 1963a:39s.)²⁰

Enten schar reviver talas situaziuns fa Andri Peer gest quei che Bezzola descriva sco caratteristica tipica per la poesia da Lansel: «La poesia da Lansel eira essenzielmaing lirica, naschida d'ün «mumaint lyric», v. d. d'ün'impreschiun u d'ün fenomen sensoriel (ün paesagi, l'aspet d'üna vschinauncha, üna chesa, üna persuna), chi'l fo s'insömger ed evochescha ün muond da sentimaints da la vita umauna.» (Bezzola 1979:681).

¹⁹ Cfr. la passascha semeglianta en *Larschs vidvart l'En*: «[...] la chasa / culla fatscha seraina e la porta / averta al viandan / spalancada e bun'al vaschin // Chasa atras tschientiners / tü insaina per tuot ils fidels» (1955/2003:87, vv. 29–34).

²⁰ Cfr. la poesia da Peider Lansel, *Il banc da Sar Plasch*: «Sül banc avantporta Sar Plasch es tschantà,» (1966:99s.). Lansel sez ha la fuorma «avanporta» (1939:28). Cfr. era il commentari da Peer: «Il genius loci d'ün modest banc porta po surviver a generaziuns; el ais toc dal poet cun fina intuiziun [...]» (1966:416).

5.2 Imitaziun dil lungatg da Lansel

Sco secunda cumponenta numna Bezzola il lungatg da Lansel. En quella part va ei per l'identificaziun dils tratgs stilistics dil lungatg da Peider Lansel e per la moda e maniera co Peer generalisescha quels en siu sonet-pastiche. Sco indicaturs pil lungatg da Lansel en *Il chant porta* numna el las fuormas localas da Sent, certs plaids preferi dil poet e las fuormas dil 'passà defini' (cap. 4).

5.2.1 Imitaziun a livel da fuormas avischinadas alla pronunzia da Sent

A livel grafic dattan cunzun las fuormas buc diftongadas – tipicas pil dialect da Sent – «prova» (suttetel), «tot» (v. 4), «ora» (v. 9)²¹, «noda» (v. 11) en egl²². Quellas fuormas drova Lansel en sias empremas treis ediziuns da poesias – *Primulas [I]* (1892), *Primulas [II]* (1907) e *La cullana d'ambras* (1912) – pèr en *Il vegl chalamêr* (1929) vegnan ellas diftongadas. Ell'ediziun da Lansel scriva Peer il suandont en quei connex: «Lansel, chi staiva da la vart dals evoluziunists, get tuottüna sia aigna via, tgnond fin l'ultim vi da tschertas grafias chi's distinguan eir da l'ortografia nouva. Quai nu l'impedit da far cul ir dals ons plüssas concessiuns chi's muossan congualond p. ex. il text da *La cullana d'ambras* cun quel da *Il vegl chalamêr*. Uschè renunzcha el in VC [*Il vegl chalamêr*] al 'o' davant nasal, p. ex. in *grond*, *chantond* etc. restituischa ils diftongs in *tuot*, *suot*, müda il 'j' darcheu in 'g' in plets sco *giuven*, *güdar* etc.» (1966:342). Che Lansel ei da quei temps buc il sulet che fa diever d'ina scripziun tenor la pronunzia da Sent muossa era il suandont commentari per la poesia da Chasper Po (1856–1936), *Guardand a jovar ils ufants* (1996:21s.): «Der Text verstösst in phonetisierender Schreibart der Lautung des Dorfdialektes von Sent gegen die graphischen Normen: «gliod» (für: «glieud»), «tschantschevan» (für:

²¹ Cfr. Pult (1897:190) [*óra*] per «dehors».

²² Quella pronunzia ei buc mo tipica per Sent. Il DRG documentescha per in exempel analog sco «duonna» la pronunzia cun [*ō*] (serrau e liung) per Tschlin tochen Tarasp (E 1–17).

«tschantschaivan»), «mond» (für: «muond»), «i», «id» (für: «e», «ed»). (Riatsch 1995:173).

Ina fuorma interessanta a nivel dalla grafia ei la varianta «segn» resp. «segn» (1960, v. 12) per «sain». Il connex cul dialect da Sent ei evidents. Tier Lansel anflan ins denton sulettamein la fuorma cun <s>²³. Igl ei da supponer che la scripziun cun <z>²⁴ seigi in fenomen seme-gliont a quel che vegn descrets da Genette pil sribent franzos Marot: «le marotisme singe Marot sans être vraiment du Marot. [...] De même, *confabuler* sera d'autant mieux un marotisme qu'il sera moins la cita-tion d'un mot réellement employé par Marot, et davantage un vieux mot placé là pour écrire à la manière de Marot – Marot lui-même n'ayant, dans le meilleur des cas, jamais employé ce mot-là.» (Genette 1992:101). Analog allas fuormas buc diftongadas substituescha Lansel era cheu pli tard la fuorma locala «segn» cun quella pli generala «sain». Mira p. ex. la poesia *Segn da not* ellas versiuns da *Primulas [II]* (1907) e da *Il vegl chalamêr* (1929)²⁵:

Segn da not

La schürdüim vain sur la verda
val as stender, sur il god
e nel ajer leiv as perda
l'ultim sun del segn da not.
(1907:18, vv. 1-4)

Sain da not

La schürdüim vain sur la verda
val as stender, sur il god
et in la quaidezza 's perda
l'ultim sun dal sain da not.
(1929:30, vv. 1-4)

Per Andri Peer che drova schiglioc adina la fuorma oz usitada e 'sancziunada' dalla norma «sain» ei quei ina clara referenza al poet Lansel. Aschia scriva el gia 1946 en *Brama*: «minchatant chi sun'il sain / cula sang dal cour avert.» (vv. 7-8) (1946/2003:19).

²³ Cfr. Pult (1897:196) ch'indichescha las fuormas [sɛn] e [sɛnt] («cloche, et carillon») e [sɛñ] («signe»).

²⁴ In exempel semegliont ei «inzaina» (v. 1) en *Schelpcha infernala (Chanzun in stil vegl)* (1951/2003:49s.). Il DRG 9, 293 indichescha, sper autras, la pronunzia *intsáin-α* per Tschlin e Lavin.

²⁵ Cfr. per midadas analogas era las poesias *Da noss clochêr* (1912:25) resp. *Il clôcher da Sent* (1929:86) e *Retuorn da not* (1912:48 e 1929:109).

5.2.2 Imitaziun a livel lexical: 'lanselissems' ed arcaissems

El cass dil sonet-pastiche secruscha l'imitaziun dil «möd da Lansel» cun l'imitaziun d'in stadi pli vegl dil lungatg. Zonas da contact denter in pastiche ch'imitescha il stil da Lansel ed in pastiche arcaisont datti cunzun a livel lexical. Per quei livel eis ei buc adina sempel da distinguer denter 'plaids preferi dil poet' resp. lanselissems ell'ovra da Peer²⁶ ed arcaissems, duvrai da bugen per imitar in stadi da lungatg pli vegl.

Sco lanselissems el sonet da Peer san ins considerar ils emprests directs da plaids preferi da Lansel sco «da bodun»²⁷ (v. 1), ils adjectivs «prüvâ» (v. 2) ed «ümel» (introducivus pér 1960, v. 10)²⁸ e la fuorma dil passà defini «Passenn» (mo 1956, v. 5). Fertion che las fuormas che termineschan sin *-ettan*, «zappettan» (v. 9) resp. «jettan» (1960, v. 9), ein meins arcaicas e pli usitadas. Per passats definitis tier Lansel mira *Tamangur* (1929:229ss.), p. ex. «ardênn», «madürênn», «tgnëttan».

Cunzun l'expressiun «da bodun» ei in exempel per quei che Genette numna in 'tic' stilistic (1992:102). Sco 'tic' stilistic considerescha el plaids (era expressiuns) che vegnan duvrai a moda repetitiva e stereotipa ell'ovra d'in autur. En tals cass san els passar directamein dil text-model a siu pastiche. Genette condensescha quei ella suandonta fuormla: «en me répétant, je m'imite déjà, et l'on peut sur ce point m'imiter en me répétant.» (1992:104)²⁹.

L'imitaziun ideala ei denton quella che succeda senza citar ni empristar. A livel da scripziun ei la fuorma «zegn» gia vegnida commentada. A livel lexical san ins numnar la recontextualisaziun poetica da «rupet» (v. 6) – che fa fenta dad esser in lanselissems – sin fundament dil verb

²⁶ «*Confabuler* n'est pas un marotisme chez Marot [...] il le devient en passant chez Voltaire.» (Genette 1992:100).

²⁷ Cfr. P. Lansel, *Tamangur*: «Da plü bodun quel [il god] sgüra cuvernet / costas e spis cha bluots uossa vezain;» (1929:229, vv. 7-8).

²⁸ A Lansel regorda era gl'adjectiv «cregn» (v. 14): *Trist cumgiâ*: «Cregns ils ögls sun d'amaras larmas d'adiou,» (1929:23) e *Sül cunfin*: «Cun ils ögls cregns, eu stun sald'at guardar» (1929:54).

²⁹ Cfr. era Riatsch (1998:36).

‘rupettar’ resp. dalla locuziun verbala populara ‘dar/far rupets’³⁰. Fer-ton che verb e locuziun ein frequents, p. ex. ‘cur cha’l giat es our’d chà, las mürs rupettan’, ei la nominalisaziun buc documentada en Pallioppi (1895 e 1902) e Velleman(1929) ed ei d’anflar pér en O. Peer (1962:404).

In dils emprems exempels litterars, sche buc igl emprem, anflan ins tier Artur Caflisch, *Il conductur*: «Il tren fo viedi / cun ardit rupet, / intaunt el repassa / bigliet per bigliet.» (1930:18). In ulteriur exempel, pli impurtont pil sonet da Peer, cumpara en si’ediziun dil *Papparin* da Chasper Pult: «[...] e Papparin, davo ch’el s’avaiva deliberà cun üna stratta da la branclada da Nina Mengia, in trais rupets eira rivà fingià oura vamporta e staiva fand sigls per quai suot, squassand sias marüschlas blondas» (1954:11)³¹. Cuntrari agl exempel da Caflisch, drova Chasper Pult il tierm «rupets» en in context semegliant e cun-zun en cumbinaziun cun l’expressiun «vamporta».

Ell’ovra da Peer stattan ils lanselissems (il medem vala naturalmein era pils arcaissems) en stretg connex cun genres da poesia formalmein tradiziunals (sonets, strofa dalla canzun populara). Els correleschan denton era cun tematicas che tractan da temps vargai, p. ex. *Larschs vidvart l’En*: «Mo’l cling da lur ümla üsaglia / ais amo aint il En chi schuschura» (1955/2003:88, vv. 45–46)³². Aschia fa Peer diever dil lanselissems «bodun» el sonet *Fauna* (1948/2003:40):

Aint il cuvel müj’ün chatschaduoir
disegnà bodun da troglodits
renas, uors e früda da bisons. (vv. 9–11)

³⁰ Cfr. per in’ulteriura occurrenza da quella fuorma, denton cun ina funcziun diffe-renta, *Davo mezdi*: «Il rupet d’ün faun buondrius / ha scruschi» (1959/2003:105, vv. 30–31).

³¹ Indicau da Sidonia Klainguti (DRG).

³² Ei dat denton era il cunterexempel dalla poesia ‘moderna’ en fuorma e tematica, che cuntegn lanselissems, p. ex. *La staziun*: «Ümla charramainta sta, / sudad’in lin-gia taisa / suot tablas gelgas-tösssi, / aschas d’admoniziun...» (1955/2003:73, vv. 27–30). La funcziun da plaids dalla tradiziun en cumbinaziun cun tematicas novas fuss aunc d’intercurir.

L'expressiun «prüvâ» cumpara en *Vers saira* (1946/2003:19), ina poesia che fa diever dalla strofa dalla canzun populara:

O fat cha tuot s'abina
in quaist prüvâ löet
fin cha'l sulai s'inclina
davo il grand vadret. (vv. 21-24)

... ed era el sonet *G. H. Muoth* (1948/2003:41)

Ma laschans sieuer a ta Musa leida
in sia trais-cha tras prüvâ cumün
ingio cha paur per viver s'dan la peida. (vv. 9-11)

Sper ils plaids classificai sco lanselissems dat era l'aula frequenza dils arcaissems en egl³³: «dmura» (v. 1), «beada» (v. 1; el senn da «baghegiada») ³⁴, «t'alvaintast» (v. 2), «veidr[a]» (v. 3), «noda» (v. 11) ³⁵. Lur funcziun eis ei da dar al pastiche ina patina d'in stadi da lungatg vegl. Ina funcziun semeglianta ha il diever d'arcaissems (sper quel dalla fuorma metrica) era en poesias sco *Schelpcha infernala* (*Chanzun in stil vegl*) (1951/2003:49s.) ni el sonet *Flur scumandada* (1951/2003:47). In tec auter stat ei cun *Mal d'amur* (*Chanzun in stil vegl*) (1969/2003:225), nua che cunzun la tematica e la fuorma caracteriseschan il stil vegl. En connex cun «veider» scriva Chasper Pult en *Meis testamaint*:

Veider chi üna jada, in temps per el plü bels, vulai da dir «vegl in general», tant chi's scrivaiva e dschaiva, tanter oter, «il veider testamaint», as referescha uossa bod be a tschertas mangia-

³³ Per indicaziuns pli precisas davart la derasaziun dallas fuormas ed ils emprems exempels mira mintgamai DRG, s. v.

³⁴ Il DRG documentescha la fuorma «bear» per Tschier e «biar» (cfr. «biada», 1960, v. 1) per Ftan tochen Zerne (DRG 2, 38).

³⁵ Pils dus davos exempels aunc buc documentai dil DRG, cfr. Gartner (ed.) (1913) che dat ina gliesta da plaids sin basa da *L'g Nuof Sainc Testamaint* (1560) da Bifrun.

tivas da chasa, sco *charn vedra, chaschöl veder* etc. [...] Spe-
rain cha almain in il stil plü elevà *veider* possa recuperar seis
vegls drets [...] (1941:39)

Sche Lansel ha recuperau entras il frequent *diever* da quei adjectiv
– p. ex. «Quel *veider chalamêr* cha tü m’hasch dat,» (1929:9, v. 1) –
«seis vegls drets», recuperescha Peer da sia vart «il stil plü elevà» da
Peider Lansel³⁶.

5.2.3 *Imitaziun a livel ritmic e sintactic*

Il stil da Lansel vegn era imitau a livel ritmic. Exempels tipics per
ina tala imitaziun ein ils suandonts vers: «cucc’ aint d’la porta d’larsch
tot spalancada.» (v. 4) e «cun d’nozzas e d’battaisems la brajada.» (v. 8).
En quels exempels ei ‘l’egliada surrienta’ da Peer sin «l’apostrofitis»
da Lansel buc da surveser. Peer commentescha pli tard quei stilem da
Lansel suandontamein:

Eir da l’apostrof fa L[ansel] larg adöver, sieuind l’exaimpel da
seis Durich Chiampel tant admirà. El s’inserta da l’apostrof
impustüt per tagliar il vers sülla lunghezza vugluda, sco p. ex.
in *Sorrento* [I] II 3,4 (65): *sömmi d’poet, Capri, blau in l’azur /*
s’doza cagiò dvant tai, isl’inchantada. O in *Val Partens* II 3
(73): *glüschan prüvadas our d’la bos-cha d’frütta.* Victima ais,
sco ch’ün vezza, impustüt la preposiziun. Men Rauch as sentit
tantà da parodiar «l’apostrofitis» in ün epigram divertaivel.
(1966:343)³⁷

³⁶ Cfr. Clà Riatsch, *Ein Dichter und ein Reimer?*, in: *Italica – Raetica – Gallica*.
Peter Wunderli et al. (ed.), Tübingen und Basel, Francke, 2001:99–114.

³⁷ Cfr. per ulteriurs exempels ed era pigl epigram – «D’Peider d’Lansel d’nos poet»
(v. 1) – menziunaus da Peer, Riatsch (1993:509s.).

En singuls cass sforza l'imitaziun d'in stil vegl ni d'in tun dalla tradiziun populara schizun Peer sez da duvrrar gl'apostrof, aschia en *Puschun instrità* (1955/2003:71):

Maisda fegher meis striun
tössi d'vipra, sang dragun
risch gianzana e nair savü
lura d'Belladuonn'il zü (vv. 1-4)

A nivel sintactic san ins menziunar las figuras d'inversiun. Aschia l'anastrofa, definida sco in'inversiun digl uorden 'normal' da dus u plirs plaids ni sintagmas successivs (Garavelli 1999:227). Exempels cun character da model per quella figura el pastiche da Lansel ein: d'in maun la successiun «cul prüvà teis banket» (v. 2) enstagl da quella spitgada 'cun teis prüvà banket'. In'emprema varianta, gia corrigida egl autograf, veva aunc: «cun teis vegl banket»; da l'auter maun «d'pissers s'ha muantà il dür rupet.» (v. 6). Quels exempels rumpan la linearitad dil vers ed ein era d'anflar ellas poesias da Peider Lansel, p. ex. en *Spelm erratic*: «d'nossa pizza la lunga chadaina.» (1929:25, v. 24). Sco inversiuns pli fleivlas san ins analizar: «Passenn ils ons» (v. 5), egl autograf scriva Peer aunc «Ils onns passenn», e «Aint ed ora zappettan las stagiuns» (v. 9). Pertuccont la funcziun dall'anastrofa, che renvie-scha per Lansel en emprema lingia a models talians, scriva Garavelli: «Come altre costanti della tradizione poetica, può essere oggetto di parodia, con intenzioni di rottura del codice; può attuare un accostamento consapevole di antico e di nuovo [...], essere un richiamo memoriale ecc.» (1999:227s.). Pil sonet-pastiche eis ei evident che la funcziun principala ei quella da clamar en memoria il stil dil patriarc admirau. Ch'ina tala funcziun sa era haver en certs loghens effects caricaturalis secapescha da sesez.

In'ulteriura figura d'inversiun ei il hiperbaton³⁸ «cun d'nozzas e d'battaisems la brajada.» (v. 8). En quei cass vegn la linearitad rutta

³⁸ Garavelli differenziescha il hiperbaton dall'anastrofa cheutras che l'inversiun vegn provocada cun sparter in sintagma. «L'iperbato [...] si produce quando un segmento di enunciato viene interposto a due costituenti di un sintagma [...]» (1999:228).

cun inserir eifer il sintagma ‘cun la brajada’ enzatgei che vess da vengnir pér suenter. Tipics pil stil italianisont ei il diever dil possessiv cun artechel «las dialas lur» (v. 10). Aschia anflan ins tier Lansel en *Il vegl chalamêr* (1929:9ss.): «la troclina sia» (v. 4) e «l’istorgia sia» (v. 12).

L’imitaziun da tratgs stilistics dil lungatg da Peider Lansel a differents levels lubescha da crear quei che Genette numna ina «matrice d’imitation, ou réseau de mimétismes, pouvant servir indéfiniment» (1992:109). Quella reit d’elements imitativs eis ei che dat l’impressiun da leger ina poesia da Lansel e che fa ch’igl imitader Andri Peer perschuada.

6. Andri Peer il poet

Vamporta

Davant la dmura da bodun biada
Invüdist [tù] cul prüvâ teis banket
O veider chant intant cha’l di quiet
4 Alvainta sa barüda inflommada

Cul ir dals ons sur tia salaschada
D’pissers s’ha muantâ il dür rupet
Mo sulagliv eir nö be ün dalet
8 Cun d’nozzas e d’battaisems la brajada

’Schè aint ed oura jettan las stagiuns
E las dialas d’ümel vaschinadi
11 Han benedi la nouda dals babuns

Mo sch’üna jà da bara sun['] il segn
Clomond ad ün dals lur pro l’ultim viadi
14 Schi vainst vamport’eir tü da larmas cregn

en: Peer (1960/2003:122)

Tier la secunda versiun dil sonet, *Vamporta*, publicada en *Suot l'insaina da l'archèr* (1960)³⁹ dat immediat en egl che Peer ha midau il tetel, eliminau il sottitel ed era scadin'interpuncziun. Quellas treis midadas che paran a prema vesta buc aschi spectacularas contribueschan mintgina sin lur moda agl autur da sedistanziar dall'imitaziun e da s'avischinar ad enzatgei pli independent ed original. Las intervenziuns ein buc pli quellas digl imitader, sco viu ella cumparegliaziun dall'emprema versiun cugl autograf, mobein quellas dil poet.

La midada dil tetel ei buc mo impurtonta, perquei ch'ella lubescha novas variantas egl intern dalla poesia (mira sutvart), mobein ella ei era interessanta pervia dallas numerusas variantas ch'existan dil tetel sco tal. Sch'ins considerescha las duas ulteriuras versiuns dil sonet (in autograf dataus da Peer culs «7.9.51» ed ina versiun dactiloscreta intermediara denter las duas versiuns publicadas)⁴⁰ el relasch Peer (cfr. ASL, A-1-f/10 e A-1-f/46), sentan ins in ton dil 'turment' ch'il tetel ha caschunau agl autur. En uorden cronologic sedat la sequenta successiun da tetels: *La vamporta*, *L'avamporta* (7.9.51), *Il bamporta*, *Il chantporta*, *Il chant porta* (1956), *Il vamporta* (post 1956) e *Vamporta* (1960)⁴¹. Indicaziuns detagliadas davart significaziun, fuorma e diever da quels plaids dat Peer en sia dissertaziun *Beiträge zur Kenntnis des Bauernhauses in Romanisch Bünden*:

Zur Benennung der Eingangsrampe dienen folgende Ausdrücke: *avantporta*; *chantporta*; *alvada*, *alvagia*. *avantporta*, auch *vamporta* sf. (seltener sm.)⁴² bedeutet im Engadin den Platz vor dem Hause und in engerem Sinne die Rampe zum Flur. *chantporta*, engad. *chant*, *chaunt* sm. bezeichnet eine Strassen-

³⁹ Che l'influenza da Lansel sin Peer sefa buc mo valer a nivel da stil, muossa la parallela dil tetel dall'ediziun *Suot l'insaina da l'archèr* culla poesia da Lansel, *Suot l'insaina da la balantscha* (1929:110).

⁴⁰ Sin basa allas variantas eis ei pusseivel da localisar quei dactiloscret sco post 1956. Las correcturas introducidas en *Vamporta* (1960/2003:122, vv. 2; 12) ein vegnidat fatgas sin basa d'ina cumparegliaziun cullas quater versiuns dil sonet.

⁴¹ Egl autograf da 1951 dat ei aunc la varianta «avantporta» (v. 3).

⁴² Peer dat in exempel per Scuol: «s-chalinada sün vamporta» (1962:37).

oder Wegsteigung, entsprechend schwd. *stutz* [...] An mehreren Orten wird *chantporta* neben *avantporta* verwendet. (1963a:37s.)⁴³

Sin fundament dalla davosa indicaziun san ins supponer ch'ils dus tetels *Il chant porta* resp. *Vamporta* vegnien duvrai sco sinonims. Ina significaziun differenta en quella successiun d'emprovas per anflar in tetel adattau ha sulettamein *Il bamporta*: «Die Bank heisst engad. *banc avant chasa* oder *banc avant porta*, vereinzelt auch *bancporta* und assimiliert *bamporta*, surselv. *beun casa*.» (1963a:40).

Desister dil suttetel, «(prova i'l möd da Peider Lansel)», e cheutras dalla funcziun d'in renviament direct al model, ei in clar indezi da vart digl autur ch'el resenti buc pli sia versiun sco imitaziun e ch'igl agen prevali. En *Vamporta* sa il connex cun Lansel aschia vegnir stabilius, dalla gronda part dils lecturs, mo pli cun agid dalla dedicaziun, «Ad Erica Chable-Lansel» (1960:93), ella tabla da cuntegn⁴⁴.

Schegie che la munconza d'interpuncziun ha en emprema lingia da far cull'ediziun da *Suot l'insaina da l'archèr* che cuntegn insumma buc puncts e commas⁴⁵, survegn ella ina certa relevonza, sch'ins tegn quen dil commentari da Peer tier l'interpuncziun da Lansel:

Ill'interpuncziun ais Lansel vaira inconsequent. El as tegna plüchöntscha a las reglas dal tudais-ch co a quellas dal frances, plü affinas a la dicziun rumantscha, impustüt pro la virgula, chi cumonda la respiraziun da la frasa. L'interpuncziun, eir la plü ponderada, resta insè problematica aint il vers: ella vain da cuntin traplada suot da l'impetus poetic. (1966:343)

⁴³ Cfr. «Der kleine Platz vor dem Hause heisst *avantchasa* oder *avantporta*. Die gepflasterte Rampe, die zur Haustüre führt, ist *l'avantporta* im engeren Sinne, in Tschlin, Ftan *l'alvada*, in Müstair *il puntin*.» (DRG 1, 577).

⁴⁴ Per ulteriuras indicaziuns en connex cul suttetel resp. «indications génériques» mira Genette (2002:98–106).

⁴⁵ Singuls segns d'interpuncziun p. ex. enzennas da damonda e d'exclamaziun ed ils puntins (...), ch'indicheschan la figura dall'aposiopesa, anflan ins denton.

Quei che Peer constatescha per l'interpunziun da Lansel vala era per el sez e sa vegnir interpretau sco clar signal a favur digl «impetus poetic».

Sin fundament dallas variantas introducidas en *Vamporta* secrystaliseschan duas tendenzas. Formulau a moda generala: igl autur eliminescha d'in maun tratgs tipics pil stil da Lansel, da l'auter fa el diever da figuras che derivan da si'atgna 'fuschina', fravgia poetica.

Pil stil da Lansel vul quei dir che las fuormas tipicas pil dialect da Sent (5.2.1), ch'eiin buc vegnidadas substituidas da variantas, vegnien diftongadas ed adattadas alla 'grafia sancziunada': «oura» (v. 9) e «nou-da» (v. 11). Auters tratgs significativs che vegnan eliminai ella secunda versiun ein: il vers ch'imitava la disa da Lansel d'apostrofar (v. 4) e l'inversiun cul passà defini «Passenn ils ons;» (v. 5). In cunterexempel a quella tendenza ei l'introducziun dil lanselisse «ümel» (v. 10) en «E las dialas d'ümel vaschinadi» enstagl da «sco las dialas lur chi dan e piglian». Quella varianta sa vegnir legida sco indezi che l'imitaziun da Lansel serestrenschì en *Vamporta* en emprema lingia al nivel lexical⁴⁶ e sintactic (vv. 2; 6; 8).

Sedistanziar dil model da Lansel significhescha dapli spazi per originalitad. La varianta la pli caracteristica en quei connex ei la metafra pil suleagl che leva, «barüda inflommada» (v. 4)⁴⁷. Igl augment dils tratgs antropomorfs en quella emprema quartina accentueschan era las variantas «Invüdist» (v. 2) ed «Alvainta» (v. 4), duvrada quella gada cun in'otra muntada.

En direcziun da dapli autonomia poetica muossan plinavon las suandontas variantas: Forsa ch'il poet resenta «alvada» (v. 3) per memia dattier da «t'alvaintast» (v. 2) ni ch'el vul evitar la sinalefa «alvada^intant» (cfr. ann. 2). En scadin cass lubescha il tetel niev d'introducìr enstagl, la varianta «chant» (v. 3). Sper la rema interna «chant : intant»⁴⁸ ei il ritmus digl emprem emistic «O veider chant» uss identics culs suan-

⁴⁶ Cfr. sper ils 'lanselissems' ed arcaissems era las fuormas «biada» (v. 1), «jettan» (v. 9) e «segn» (v. 12).

⁴⁷ Cfr. il connex cun «Mo sulagliv eir nö be ün dalet» (v. 7) ch'ei ussa pli evidents.

⁴⁸ Cfr. era l'allitteraziun «vainst vamport'» (v. 14) sin fundament dalla nova varianta.

donts: «Cul ir dals ons» (v. 5), «Mo sulagliv» (v. 7), «Han benedi» (v. 11), «Mo sch'üna jà» (v. 12), «Clomond ad ün» (v. 13), «Schi vainst vimport'» (v. 14).

Significativa ei la midada «'Schè aint ed oura jettan las stagiuns» (v. 9) ch'ei buc mo ritmicamein pli adattada, mobein cunzun pervia digl 'aschia', «'Schè», che sereferescha a moda anaforica a quei ch'ei vegniu detg ellas quartinas.

Favoreivlas ad ina lectura pli aviarta ein la finala era las midadas ella davosa terzina: «Mo sch'üna ja [...]» (v. 12) e «Clomond ad ün dals lur» (v. 13). L'emprema lubescha repetitividad, quei ch'ei aunc buc il cass tier la versiun veglia «Be cur ch'ün di», la secunda l'ambivalenza dil possessiv «lur» che sa sereferir aschibein a «dialas» sco era a «babuns».

7. Conclusiun

L'annotaziun da Bezzola ch'ei vegnida citada ell'introducziun e ch'ei stada il pugn da partenza per las reflexiuns cheusura serefereva alla suandonta constataziun: «Las variantas da l'ediziun dal 1960 sun significativas, e tuottas muossan cu cha la poesia vo vers üna pü grande independenza dal model.» (1979:681). Demai che gia in'emprema lectura dallas duas versiuns ha confirmau quella constataziun, ei la descripziun dil passadi dall'imitaziun alla re-creaziun stada el center naven dalla bial'entschatta. Las passaschas descrettas muossan che la imitaziun ei, cuntrari a quei ch'ins spitgass forsa, dapli ch'ina sempla reproducziun. Tuttina para quella buc d'haver satisfatg Andri Peer aschia ch'el 'as ris-cha sün novs truois'. Mo era il product da quella resca muossa che la 'poesia' consista la fin finala d'omisdu, dall'imitaziun e dalla re-creaziun, e che gest quella cumbinaziun lubescha al poet dad esser «a medem temp rincla illa chadaina da la tradiziun e sulet, lià e liber, dependent e perguajà».

8. Bibliografia

BEZZOLA, RETO R.

1979 *Litteratura dals Rumauntschs e Ladins*, Cuira, LR

BIFRUN, JAKOB

1913 *Das Neue Testament von Jakob Bifrun*, Theodor Gartner (ed.), Gesellschaft für Romanische Literatur, Dresden, Niemeyer, 1913:589–683

CAFLISCH, ARTUR

1930 *Roslönch. Rimas*, Zürich, Frers Fretz

DRG

1939– *Dicziunari Rumantsch Grischun*, Cuira, SRR

GARAVELLI, BICE MORTARA

1999 *Manuale di retorica*, Milano, Bompiani (1988¹)

GENETTE, GÉRARD

1992 *Palimpsestes. La littérature au second degré*, Paris, Seuil (1982¹)

2002 *Seuils*, Paris, Seuil (1987¹)

LANSEL, PEIDER

1907 *Primulas [II]. Prümas rimas et versiuns poeticas*, Nova ediziun, Ginevra, Atar

1912 *La cullana d'ambras*, Cuira, Schuler

1929 *Il vegl chalamêr*, Zürich, Fretz

1939 *Fanzögnas ed otras poesias*, en: *ASR* LIII, 1939:24–31

1966 *Poesias originalas e versiuns poeticas*, Andri Peer (ed.), Samedan, UdG e LR

PALLIOPPI, EMIL

1902 *Wörterbuch der romanischen Mundarten des Ober- und Unterengadins, des Münsterthals, von Bergün und Filisur. Deutsch-Romanisch*, Samaden, Tanner

PALLIOPPI, ZACCARIA/PALLIOPPI, EMIL

1895 *Dizionari dals idioms romauntschs*, Samedan, Tanner

PEER, ANDRI

1954 *Pream dad Andri Peer*, en: Chasper Pult, *Papparin*, Andri Peer (ed.), Chasa Paterna, nr. 68, Samedan, Stamparia engiadinaisa, 1954:5–9

- 1957 *La poesia nouva e'l rumantsch*, en: *Il Sain Pitschen* 23/4 e 23/8, Supplemant dal *Fögl Ladin* 34/3-4-1957 e 66/27-8-1957
- 1963 *Die Sendung Peider Lansels. Zum 100. Geburtstag des Dichters*, en: *NZZ* 18-8-1963
- 1963a *Beiträge zur Kenntnis des Bauernhauses in Romanisch Bünden. Eine sachkundlich-sprachliche Untersuchung*, en: *91. Jahresbericht der Historisch-Antiquarischen Gesellschaft von Graubünden*, Jahrgang 1961, Chur
- 1964 *Discuors per la festa commemorativa da Peider Lansel als 18 avuost 1963*, en: *ASR LXXVII*, 1964:145–153
- 2003 *Poesias (1946–1985)*, Clà Riatsch (ed.), Cuaira, Desertina

PEER, OSCAR

- 1962 *Dicziunari rumantsch ladin – tudais-ch*, Cuaira, LR

PO, CHASPER

- 1996 *Rimas*. Ediziun procurada da Göri Klainguti e Clà Riatsch, Schlargna, UdG

PULT, GASPARD/CHASPER

- 1897 *Le parler de Sent. (Basse-Engadine)*, Dissertation, Lausanne, Pache
- 1941 *Meis testamaint*, Samedan e San Murezzan, Stamparia engiadinaisa
- 1954 *Papparin*, Andri Peer (ed.), Chasa Paterna, nr. 68, Samedan, Stamparia engiadinaisa

RIATSCH, CLÀ

- 1993 *Intertextuelle Aspekte: Übersetzungen, «Adaptationen», Zitat und Parodie*, en: Riatsch, Clà/Walther, Lucia, *Literatur und Kleinsprache. Studien zur bündnerromanischen Literatur seit 1860*, Romanica Raetica 11, Chur, Società Retorumantscha, 1993:345–516
- 1995 *Der Komiker und die Puristen. Mehrsprachigkeit und Sprachzensur im Werk von Chasper Po (1856–1936)*, en: *Versants*, N° 27/1995:165–183
- 1998 *Mehrsprachigkeit und Sprachmischung in der neueren bündnerromanischen Literatur*, Beiheft Nr. 8 zum Bündner Monatsblatt, Chur, Verein für Bündner Kulturforschung

RLW

- 1997– *Reallexikon der deutschen Literaturwissenschaft*, 3 toms, Klaus Weimar (ed.), Berlin, New York, de Gruyter

VELLEMAN, ANTON

- 1929 *Dicziunari scurznieu da la lingua ladina cun traducziun tudais-cha, francesa ed inglaisa*, Samaden, Engadin Press

